

ალბათური მსჯელობა და განწყობის ეფექტები

დავით ჩარკვიანი

გრიგოლ რობაქიძის სახელობის უნივერსიტეტი

აბსტრაქტი

მოცემულ სტატიაში ალბათურ მსჯელობათა მოქმედების მექანიზმი განწყობის ფსიქოლოგიაში შემუშავებული თეორიული პრინციპებისა და ემპირიული კვლევით მოპოვებული მონაცემების გათვალისწინებით არის განხილული. ნაჩვენებია ალბათურ (სარისკო) და რაოდენობრივ (სტატიკურ) მსჯელობებთან ობიექტური და სუბიექტური შეფასებითი ეტალონების მიზეზობრივი კავშირის თავისებურება. პირველი სახის ეტალონში, შინაარსეულად, არსებული ვითარების თვალსაჩინო თვისებებია ასახული, ხოლო მეორეში, ამოცანაზე მიმართული განწყობის აღნაგობრივი მახასიათებლებია მოცემული. გაანალიზებულია ემპირიული მონაცემები, რომლებიც ალბათურ მსჯელობაზე პროსპექტული (გრძელვადიან შედეგზე მიმართული) და სიტუაციური (მოკლევადიან შედეგზე მიმართული) განწყობების განსხვავებულ მადეტერმინირებელ გავლენას ეხებიან. გარდა ამისა, ემპირიულ კვლევაში გათვალისწინებულია აგრეთვე მსჯელობაზე გავლენის მომხდენი ორი შემდეგი ფაქტორი: მაკორეგირებელი ინფორმაცია (მსჯელობათა ლოგიკური და სტატისტიკური საბუთიანობის სხვადასხვა ნიშნები) და ალბათურ მსჯელობათა სიზუსტის შესახებ უკუკავშირი (განხორციელებულ მსჯელობათა ხარისხის შემფასებელი ობიექტური ინფორმაცია). ივარაუდებოდა, რომ ალბათურ მსჯელობაზე ამ ფაქტორთა გავლენის ეფექტი განწყობის რომელიმე უნდა განსაზღვროს. გარდა ამისა, ამჟამად არსებული ემპირიული მონაცემების გათვალისწინებით, ალბათურ მსჯელობათა კორექციის საშუალებებია გამოყოფილი და მათი ქმედითობის ხარისხია მითითებული.

საკვანძო სიტყვები: ალბათური მსჯელობა, პროსპექტული განწყობა, სიტუაციური განწყობა, შეფასებითი ეტალონი, კოგნიტური შეცდომა

შესავალი

აზროვნების კანონზომიერებათა შესწავლის მიმართულებით მნიშვნელოვანი გამოკვლევები განწყობის ფსიქოლოგიის წარმომადგენლებმა განახორციელეს. მათი კვლევის საგანი აზროვნების არსებითი მახასიათებელი, კერძოდ, განზოგადების პროცესი და, შესაბამისად, სიტყვების განცდისეული მნიშვნელობა გახლდათ. ანალიტიკური და ექსპერიმენტული კვლევით მოპოვებული ზოგადი შედეგი ფრიად მნიშვნელოვანია იმ ფსიქიკური მექანიზმების გამოსავლენად, რომლებიც სხვადასხვა სახის ყოველდღიურ ცნებათა ჩამოყალიბებასა და მოქმედებას განაპირობებენ (ნადირაშვილი, 2013; რამიშვილი, 1968). მოპოვებულმა თეორიულმა და ცდისეულმა მონაცემებმა ინდუქციურ მსჯელობათა ფსიქო-ლოგიკური თავისებურების დადგენაში საგულისხმო წვლილი შეიტანეს. ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ დროის გარკვეულ მონაკვეთში აზროვნების ემპირიული კვლევა სათანადო ყურადღების გარეშე დარჩა.

შემდგომში ვითარება სასიკეთო მიმართულებით შეიცვალა, კერძოდ, განხორციელდა გამოკვლევები, რომლებშიც შესწავლილია ფორმალურ-ლოგიკურ დასკვნებზე ემოციურ მდგომარეობათა გავლენა, რაოდენობრივი მასალის ინტუიციური წვდომა, მსგავსება-განსხვავების შეფასებებში ასიმეტრიის ეფექტი, ეგზემპლარული და პროტოტიპული მოდელების თავისებურება (აბაშიძე, 2001; ვახანია, 2005; კენჭაძე, 2006). ამავე დროს, უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ აზროვნების მიმდინარე კვლევაში ალბათური მსჯელობის თავისებურება ნაკლებადაა გათვალისწინებული. სწორედ აღნიშნული „დანაკლისის“ ნაწილობრივი ანაზღაურების მცდელობად შეგვიძლია ჩავთვალოთ მოცემულ სტატიაში განხილული კონცეფტური საკითხები და სათანადო ემპირიული მონაცემები.

მიგვაჩნია, რომ ალბათური აზროვნების თავისებურებათა ცდისეული შესწავლა შემდეგს უნდა ითვალისწინებდეს: სუბიექტის მსჯელობა, გადანყვეტილებათა მიღება, სათანადო დასკვნების გამოტანა, განწყობის ფორმირება და ქცევის განხორციელება გარკვეული ხარისხის მქონე განუსაზღვრელობის პირობებში მიმდინარეობს. განუსაზღვრელობის ვითარებაში ადამიანის მიერ მასზე მოქმედი მრავალმხრივი ინფორმაციის გადამუშავებისა და სათანადო გადანყვეტილებათა მიღების მნიშვნელოვან საშუალებას ევრისტიკული სტრატეგიები წარმოადგენენ. ევრისტიკული სტრატეგიების გამოყენების შემთხვევაში ისეთ შემეცნებით აქტივობასთან და რეალურ ქცევასთან გვაქვს საქმე, რომლებიც სუბიექტის მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილებას და მისივე მიზანთა მიღწევას უზრუნველყოფს. ამისგან განსხვავებით, ჭეშმარიტი რაციონალობა ისეთი შემეცნებითი მოქმედების და ქცევის რეალიზაციას გულისხმობს, რომლებიც ფორმალურ ლოგიკაში და ალბათობის თეორიაში არსებულ მოთხოვნებს შეესაბამებიან. ამის გამოა, რომ ევრისტიკულ პრინციპებზე დაფუძნებული ალბათური აზროვნება „შეზღუდული რაციონალობის“ გამოვლენად არის მიჩნეული. ნიშანდობლივია, რომ ემპირიული შედეგების თანახმად, ადამიანები განწყენებულ პრობლემათა გადანყვეტის შემთხვევაში მნიშვნელოვან სირთულეს აწყდებიან. ამავე დროს, მონაცემები იმაზეც ნათლად მეტყველებენ, რომ ამგვარად ნაკლებად ხდება მათთვის ჩვეულ სიტუაციებში, რომლებშიც ისინი აზროვნების კონკრეტულ (პრაქტიკულ) ოპერაციებს საკმაოდ კარგად ეუფლებიან, რაც მათ შემდგომ იმავე ყოველდღიურ-ცხოვრებისეული საკითხების საკმაოდ ქმედითი გადანყვეტის საშუალებას აძლევს. სწორედ ამიტომ არის „შეზღუდული რაციონალობის“ განმსაზღვრელი ფსიქო-ლოგიკის შესწავლა ძალზე ღირებული.

შეფასებითი მსჯელობის ეტალონები

ადამიანის პერცეფტული აქტივობის თვისებრივი და რაოდენობრივი მახასიათებლების თეორიულ-მეთოდოლოგიური და ექსპერიმენტული შესწავლა მკვლევართა განსაკუთრებული ინტერესის საგანი იყო და მომავალშიც იქნება, რადგან თვით აღქმის პროცესი მრავალგანზომილებიანი ზოგადი შემეცნებითი მოქმედების საფუძვლად გვევლინება (Schwarz & Bless, 1992; Stapel & Winkielman, 1998) განწყობის ფსიქოლოგიაში ამ მიმართულებით, სათანადო თეორიული პრინციპების

გათვალისწინებით, ფრიად ნაყოფიერი შესწავლა მიმდინარეობდა. მრავალმხრივი ცდისეული კვლევა-ძიება შემდეგ ძირითად თეორიულ პრინციპზეა დამყარებული: ალქმა გარემოს ზემოქმედებაზე არა პასიური, არამედ ადამიანის მიერ საგნებისა და მოვლენების როგორც ფსიქოფიზიოლოგიური, ასევე ფსიქოსოციალური ასახვის აქტიური პროცესია. განსაკუთრებით საყურადღებოა ალქმის შინაარსეული მხარისა და მისი ინტენსივობის განმაპირობებელ ფაქტორთა ანალიზის საფუძველზე გამოყოფილი კონცეფტური პრინციპები, რომლებმაც განწყობის ფსიქოლოგიაში მომუშავე მკვლევართა ექსპერიმენტული საქმიანობა, საკითხთა აქტუალობის გათვალისწინებით, კვლევის სათანადო მეთოდური ხერხების უზრუნველყოფისკენ წარმართეს. კვლევითი მუშაობა ადამიანის აქტივობის სხვადასხვა ფორმას მოიცავს, კერძოდ, სენსომოტორული მოქმედებით დაწყებული, სოციალური ქცევით დამთავრებული. ამგვარი კვლევა პერცეფტული ეტალონების, ალქმისეული ადაპტაციის, კონტრასტ-ასიმილაციური სახის შეფასებებთან და სათანადო ქცევით ეფექტებთან არის დაკავშირებული. პერცეფტული ეტალონების მოქმედების მექანიზმთან და ალქმისეული ადაპტაციის პროცესთან დაკავშირებით შოთა ნადირაშვილი აღნიშნავდა: „ორგანიზმში არსებული მგრძნობელობითი შინაარსის ინტენსივობა გამლიზიანებელთა აბსოლუტურ ინტენსივობაზე არაა დამოკიდებული. ადაპტაციის ყოველი მოცემული დონე, ამავე დროს, გარემოსადმი სუბიექტის გარკვეული პოზიციის არსებობას გულისხმობს, ადაპტაციის ცალკეულ დონეზე ყოველ სუბიექტს საკუთარი სპეციფიკური ათვისების წერტილი გააჩნია. ამიტომ, ერთი და იგივე სიძლიერის მქონე გამლიზიანებლებს განსხვავებული ხარისხის მგრძნობელობითი შინაარსები შეესაბამებოდა“ (ნადირაშვილი, 1976). ამდენად, სუბიექტის პოზიცია, როგორც შეფასებითი ათვისების წერტილი, სათანადო პერცეფტული ეტალონია. ალქმისეული ეტალონი სუბიექტური კრიტერიუმია, რომელიც მოსულ ინფორმაციაზე მისი რეაგირების თავისებურებათა როგორც შინაარსეულ, ასევე რაოდენობრივ მხარეს განსაზღვრავს. პერცეფტული ეტალონები, როგორც ერთობლივი სისტემა, ადამიანის მრავალმხრივი შემეცნებითი მოქმედების განმსაზღვრელ განწყობათა თვისებრივ და სტრუქტურულ მხარეს გამოხატავენ. ნეიტრალური გამლიზიანებულები (ობიექტები, მოვლენები) ალქმისა და მათ შესახებ მსჯელობის სათანადო კონტექსტს ქმნიან, რომელსაც არსებითი წვლილი შეაქვს როგორც ასიმილაციური და კონტრასტული შეფასებების, ასევე შესაბამისი ქცევის დეტერმინაციაში. აღსანიშნავია ისიც, რომ კონტრასტისა და ასიმილაციის ეფექტები არსებული ობიექტური პირობებისადმი სათანადო ადაპტაციური მექანიზმებს გამოხატავენ. კერძოდ, იგულისხმება, რომ ასიმილაციური შეფასების შემდეგობით შემეცნების სუბიექტი მოცემული გარემოს მახასიათებლებს „იმსგავსებს,“ ხოლო კონტრასტული შეფასების საშუალებით თვითონ იცვლება და არსებული გარემოს მახასიათებლებს „ემსგავსება.“ აღსანიშნავია, რომ, ჩვენთან, ობიექტური (რეალური ვითარების თვისებათა ამსახველი) და სუბიექტური (ამოცანაზე მიმართული განწყობის თვისებათა გამომხატველი) ეტალონების ექსპერიმენტული შესწავლა, ძირითადად, ადამიანის სენსომოტორული აქტივობის სფეროშია განხორციელებული.

ნიშანდობლივია, რომ პერცეფტული ეტალონების კვლევა ალბათურ და რაოდენობრივ შეფასებათა თავისებურების გათვალისწინებით, ფაქტობრივად, არ წარმოებდა. საგულისხმოა ისიც, რომ ამგვარ კვლევაში განუსაზღვრელობა, როგორც შეფასებათა უმნიშვნელოვანესი განმაპირობებელი ფაქტორი, ფსიქიკაში სუბიექტური ალბათობის სახით არის წარმოდგენილი, ეს იმაზე მიგვანიშნებს, რომ მას არა მხოლოდ რისკის შემცველი მოვლენების, არამედ შედარებით სტატიკური ობიექტების შეფასებაშიც მნიშვნელოვანი წვლილი შეაქვს. ჩვენ მიერ ჩატარებულ ერთ-ერთ გამოკვლევაში დამოუკიდებელ ცვლადებს კონკრეტულ ქვეყნებში მოსახლეობის ნამდვილი რაოდენობრივი მონაცემები და სხვადასხვა მიზეზით გამონეული სიკვდილიანობის რეალურად სანდო ალბათური მაჩვენებლები წარმოადგენდნენ, ხოლო დამოკიდებული ცვლადების როლში ცდისპირთა მიერ იმავე ობიექტების რაოდენობრივი და ალბათური შეფასებები გამოდიოდნენ. კვლევა ჩატარდა ცდისპირთა ორჯერადი გამოკითხვის გამოყენებით, ანუ ჯერ დადგენილ იქნა მათი საწყისი შეფასებები, ხოლო ობიექტური ეტალონების ცალკეულ ნიმუშთა მინოდების შემდგომ იმავე მასალის მეორადი შეფასებები გაიზომა. მიღებული შედეგის თანახმად, ობიექტური ეტალონის ნიმუშთა შემოტანამ ალბათურ შეფასებებთან (სიკვდილიანობის მიზეზების დამდგენი) შედარებით, რაოდენობრივ შეფასებებზე (მოსახლეობის რაოდენობის დამდგენი) უფრო მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა. ამავე დროს, ორივე სახის შეფასებებში მომხდარი ცვლილებები შემოტანილი ეტალონის სიდიდის მიმართულებით წარიმართა, ანუ ზემოქმედება შინაარსობრივად „ასიმეტრიული“ გახლდათ. ნიშანდობლივია, რომ ქვეყნის მოსახლეობის რაოდენობასა და მისი ტერიტორიის შეფასებებს შორის მნიშვნელოვანი დადებითი კორელაცია გამოვლინდა, რაც იმაზე მეტყველებს, რომ მოსახლეობის რაოდენობა, ფაქტობრივად, მისი ტერიტორიის სიდიდის მიხედვით ფასდებოდა, ანუ ის სუბიექტური ეტალონის ფუნქციას ასრულებდა (ჩარკვიანი, 2014).

სიტუაციური და პროსპექტული განწყობები

ემპირიული კვლევის ზოგადი მონაცემების თანახმად, რაც უფრო ნათელი, კონკრეტული და, ხშირად, რთულია ადამიანის ან ჯგუფის მიერ დასახული მიზანი, მით უფრო დიდია სათანადო ქცევის განხორციელების მიმართულებით გამოვლენილი ძალისხმევა, ხოლო საკუთრივ რეალიზებული ქცევაც მით უფრო ქმედითია (ჩარკვიანი, 2014). მიზანდასახული ქცევის განხორციელებაში გამოვლენილი ძალისხმევის ხარისხი, თავის მხრივ, ამა თუ იმ ვითარებაში ფორმირებული განწყობის შინაარსით (რომელობით) განისაზღვრება. დროის პარამეტრის გათვალისწინებით, პროსპექტული და სიტუაციური განწყობები გამოვყავით, პირველი მიმართულია მომავალ შედეგზე, ხოლო მეორე – ამჟამინდელზე. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, დასახული მიზნის მიღწევის თვალსაზრისით, პირველს სტრატეგიული, ხოლო მეორეს ტაქტიკური მნიშვნელობა გააჩნია. იგულისხმება ისიც, რომ მიზანდასახული ქცევის ფსიქიკური შინაარსის თავისებურებიდან გამომდინარე, ორივე სახის განწყობათა ფუნქციონირება ცნობიერების ფარგლებში სპეციფიკური კანონზომიერებით მიმდინარეობს. აქვე აღვნიშნავთ იმას, რომ გადაწყვეტილებათა მიღების ნორმატიული (ფორმალური) მო-

დელის მიხედვით, ქცევაში გამოვლენილი ძალისხმევის (და არა საკუთრივ ქცევის ეფექტურობის) დეტერმინაცია შემდეგნაირად არის გამოსახული: $W = E (IV)$, სადაც W -სუბიექტის მიერ დახარჯულ ძალისხმევას ნიშნავს, E – სუბიექტის მოლოდინს იმის შესახებ, რომ მისი ქცევის ეფექტურობას მისივე ძალისხმევა განაპირობებს, I გამოხატავს ინსტრუმენტულობას, ანუ სუბიექტის იმის შესახებ ვარაუდს, რომ მისთვის სასურველი შედეგის მიღება მის მიერ განხორციელებული ქცევის ხარისხით განისაზღვრება, V – ქცევიდან გამომდინარე შედეგის სუბიექტური ღირებულების გამომხატველია. რამდენად შეესაბამება ნორმატიულ მოთხოვნებს განწყობისეული მსჯელობა, რასაკვირველია, ექსპერიმენტულმა კვლევამ უნდა გვიჩვენოს.

მიმართოთ ჩვენს გამოკვლევას, რომელშიც ალბათურ მსჯელობებსა (შესაფასებლად მიცემულ ალტერნატიულ დებულებათა შორის არჩევანი) და შემდეგ ფაქტორებს შორის ურთიერთკავშირი იყო შესწავლილი: სიტუაციური განწყობა (ანუ მოქმედების მიღებაზე სუბიექტის მცირე ძალისხმევითი მომართულობა, ანუ ცდისპირი, არსებული ვითარების გათვალისწინებით, მიცემულ დავალებას მხოლოდ კონკრეტული სააზროვნო უნარის გასაფარავლად ასრულებს), პროსპექტული განწყობა (მომავალში შედეგის მიღებაზე სუბიექტის საკმაო ძალისხმევითი მომართულობა, ანუ ცდისპირი, მომავალი ვითარების გათვალისწინებით, იმავე დავალებას საგამოცდო საგანში სასურველი შეფასების მისაღწევად ახორციელებს), კოგნიტური შეცდომის გამასწორებელი ინფორმაცია (შეიცავს ალბათურ მსჯელობათა ფორმალური და ნორმატიული საბუთიანობის სხვადასხვა პრინციპებს, მაგალითად, ორი გაერთიანებული მოვლენის ალბათობა, ცალკეული მოვლენის ალბათობას არ აღემატება), უკუკავშირი (განხორციელებულ მსჯელობათა ხარისხის შესახებ ობიექტური ინფორმაცია) და სუბიექტის საკუთარი პასუხების სისწორეში დარწმუნებულობა. გამოკვლევა მრავალჯერადი გამოკითხვის გამოყენებით ჩატარდა და გაიზომა ალბათურ მსჯელობებზე მაკორეგირებელი ინფორმაციისა და უკუკავშირის ზემოქმედების ხარისხი. გამოკვლევაში ცდისპირთა ალბათური მსჯელობების შესაფასებლად გამოყენებულია შემდეგი სახის მასალა: რეპრეზენტატულობის ევრისტიკა (სუბიექტის მიერ კატეგორიის, ანუ მთლიანი პოპულაციის და მასში შემავალი მოვლენების, ანუ მცირე ამონაკრების გაიგივების ტენდენცია), ხელმისაწვდომობის ევრისტიკა (სუბიექტი ეყრდნობა პრინციპს, რომლის თანახმად, რაიმე მოვლენის განხორციელება მით უფრო მოსალოდნელია, რაც უფრო ადვილია ამ მოვლენის დამახსოვრება) და დებულებათა ფორმულირების ეფექტი (შინაარსეულად იგივეობრივი, მაგრამ წინადადებათა გამოხატვის თვალსაზრისით დილემური ვითარების აღწერა).

მიღებული ზოგადი შედეგის თანახმად, ალბათურ მსჯელობაზე, დადებითი ეფექტის თვალსაზრისით, სიტუაციურ განწყობასთან შედარებით, მნიშვნელოვნად უფრო დიდი გავლენა პროსპექტულმა განწყობამ მოახდინა. ეს შედეგი, თავისთავად, იმაზე მიგვანიშნებს, რომ მაკორეგირებელი ინფორმაციის და უკუკავშირის ეფექტურობა, ძირითადად, სწორედ პროსპექტულმა განწყობამ განაპირობა. კერძოდ, აღნიშნულ ცვლადებს შორის შემდეგი შინაარსეული სახის მიმართება გამომჟღავნდა: ალბათური მსჯელობის სისწორეში დარწმუნებულობის საშუალო ხარისხი პროსპექტული განწყობის მოქმედების შემთხვევაშია მიღებული, ხოლო სიტუაციურმა განწყობის

ყობამ მსჯელობის სისწორეში თვითდაჯერების ფაქტის გამოვლენა განაპირობა; უკუკავშირის გავლენის შედეგად პროსპექტული განწყობის მქონე ჯგუფში მცდარი მსჯელობების რიცხვი მნიშვნელოვნად შემცირდა, რასაც ვერ ვიტყვით სიტუაციური განწყობის მქონე ჯგუფის შესახებ. ეს მონაცემი იმაზე მიგვანიშნებს, რომ უკუკავშირის გავლენა ალბათური მსჯელობის ქმედითობაზე, არსებითად, პროსპექტული განწყობით იყო გაშუალებული: მისი ეფექტი მაშინ ვლინდება, როდესაც სუბიექტი აცნობიერებს იმას, რომ მის რეალურ ქცევას ზოგადი და ღირებული მიზნის მიღწევაში ინსტრუმენტული ღირებულება გააჩნია (Lock, Shaw, Saari & Lathem, 1981).

მიღებული მონაცემები, ნათლად გვიჩვენებენ, რომ გამოკვლევაში მონაწილე პირების ალბათური მსჯელობა გადანყვეტილებათა მიღების ნორმატიული მოთხოვნების მიხედვით არ მიმდინარეობს. მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ამის განხორციელება შეუძლებელია, რადგან სათანადო წინაპირობათა შექმნამ დადებითი შედეგი უნდა მოგვცეს (ამაზე მოკლედ ქვემოთ შევჩერდებით). აქ მხოლოდ იმას აღვნიშნავთ, რომ განუსაზღვრელობის პირობებში თვისებრივი ბუნების მქონე მოვლენებს შორის არსებულ მიმართებათა სუბიექტური შეფასების გარდა რაიმე ალტერნატიული საშუალებები არ გაგვაჩნია. მაგალითად, მყარ, სტაციონარულ ვითარებებში სიხშირეთა განაწილების საფუძველზე მოვლენათა ხდომილების ობიექტურ ალბათობას ვითვლით. ამისგან განსხვავებით, ისეთი პიროვნული და სოციალური შინაარსით დატვირთული მოვლენების, ვთქვათ, განსასჯელის მიერ საკუთარი საქციელის მონანიების ან რაიმე საქმეში ჩადებულ ინვესტიციათა გამართლების შესახებ ალბათობის დადგენის ობიექტური კრიტერიუმი, ფაქტობრივად, არ არსებობს. ამავე დროს, ისიც ეჭვგარეშეა, რომ ალბათური აზროვნება, ევრისტიკული მსჯელობის გათვალისწინებით, გადანყვეტილებათა მიღებისა და მიზანდასახული ქცევის მნიშვნელოვანი განმსაზღვრელი მოვლენა გახლავთ და მისი კვლევა მომავალშიც აქტუალურ პრობლემად დარჩება.

კოგნიტური შეცდომები

ამჟამად, ალბათურ მსჯელობათა კვლევის პროცესში კოგნიტურ შეცდომათა კორექციის სათანადო საშუალებების გამოყოფა ნამდვილად მნიშვნელოვან საკითხად გვევლინება. მკვლევართა მიერ კოგნიტურ შეცდომათა გასწორების შემდეგი ხერხების დახვეწაზეა ყურადღება გამახვილებული: ცალკეულ ვითარებებში ახალი სავარაუდო „შენაძენისა“ და „დანაკარგის“ ექსპერიმენტულ პირობებში მანიპულირება, მოცემულ დებულებათა ფორმულირებაში და მათი მიწოდების თანამიმდევრობაში სათანადო ცვლილების შეტანა, უშუალო გამასწორებელი ინსტრუქტირება, ირიბი მიწინების მეშვეობით ინფორმაციის მიწოდება (გამოყენებულია ჩვენს გამოკვლევაში) და ა.შ. მიღებული განზოგადებული შედეგის თანახმად, აღქმისეული შეცდომები არსებითად გამოწვეულია იმით, რომ გამლიზიანებლებსა და პერცეფტულ (განცდისეულ) შეფასებებს შორის პირდაპირი ერთმნიშველოვანი კავშირი არ დადასტურდა, ამდენად კოგნიტური შეცდომების კორექცია აღნიშნული კავშირის გამომხატველ მრუდზე შემფასებელი სუბიექტის ისეთ გადანაცვლებას საჭიროებს, რომელიც მოვლენათა

შესახებ მის შეფასებით მსჯელობას მეტი გარჩევითობის (დისკრიმინაციის) საშუალებას მისცემს. მაგალითად, კოგნიტური შეცდომების მნიშვნელოვანი შემცირება იმ შემთხვევაში ხდება, როდესაც შინაარსეულად იდენტური, მაგრამ სიტყვიერად სხვადასხვაგვარად ფორმულირებული ორი დილემა შესაფასებლად არა ორს (მონაცემთა შედარების საჭიროება), არამედ ერთდროულად გარკვეული თანამიმდევრობით ერთ ცალკეულ ჯგუფს მიენოდება.

მსჯელობის შინაარსეული მხარე, შესაბამისად შეცდომებიც, შესაფასებელი ობიექტის სტრუქტურული თავისებურებით განისაზღვრება, რაზეც შემდეგი მარტივი მაგალითი მიგვითითებს. ცდისპირთათვის მიწოდებული ჰიპოთეზური ინფორმაციის თანახმად, ვინმე X-მა ლატარიის ორ გათამაშებაში, შესაბამისად, \$75 და \$75 მოიგო, ხოლო Y-ს \$75 ერთ ცალკეულ გათამაშებაში ერგო. ცდისპირებს დაუსვეს კითხვა იმის შესახებ, თუ რომელი მათგანი იქნებოდა უფრო კმაყოფილი მოგებით. შედეგის თანახმად, გამოკითხულთა დიდმა უმრავლესობამ ჩათვალა, რომ X-ი Y-თან შედარებით უფრო კმაყოფილი დარჩებოდა, რადგან მას ორი დამოუკიდებელი მოგება ხვდა წილად. სავარაუდოა, რომ ამგვარი პასუხი იმით იყო განპირობებული, რომ შენაძენის და დანაკარგის მრუდზე მოცემული ალტერნატიული ვითარების შეფასება მოგებათა არეს მიეკუთვნებოდა. ცდისპირთა მსჯელობის თანახმად, ორი დამოუკიდებელი შესაფასებელი მონაცემი ერთ „მარტივ“ მონაცემთან შედარებით, უფრო ღირებულია, ანუ $V(25)+V(50) > V(25+50)$. ამდენად, არსებობს ისეთი ვითარება, რომელშიც რაოდენობრივად ერთნაირი შედეგის განმსაზღვრელი მოგების დანაწევრება, მათ გამთლიანებასთან შედარებით, არჩევანის მნიშვნელოვანი განმაპირობებელი ფაქტორი ხდება, რომლის გათვალისწინებაც მცდარი ალბათური შეფასების კორექციის შესაძლებლობას იძლევა. დაბოლოს, უნდა აღინიშნოს მცდარი შეფასების შემდეგი ფაქტორიც, კერძოდ, სემანტიკური მეხსიერება მოვლენათა შორის მიმართებათა ავტომატურ და სწრაფ გახსენებას განაპირობებს. ამავე დროს, მოცემული ვითარებისთვის შეუსაბამო ასოციაციების ამოქმედებამ შეიძლება მსჯელობა ისეთი მიმართულებით წარმართოს, რომელიც კოგნიტურ შეცდომებს გამოიწვევს. ამგვარი შეცდომების გასწორება არსებული ვითარებისთვის შესაბამისი სემანტიკური კავშირების აღმძვრელი რეალურ მოქმედებათა განხორციელებით შეიძლება (Gilovich, Griffin & Khaneman, 2002).

დასკვნა

ემპირიულ კვლევაში გათვალისწინებული გვექონდა მოსაზრება, რომლის თანახმად, მსჯელობათა ფსიქო-ლოგიკის თავისებურებიდან გამომდინარე, საგანთა და მოვლენათა ალბათური შეფასების არსებით მხარეს მათ სისწორეში სუბიექტის დარწმუნებულობა წარმოადგენს. არჩევანის ვითარებაში რაიმე მოვლენის უპირატესობის მიმნიჭებელი ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფსიქიკური ცვლადი სწორედ აღნიშნული ფაქტორი გახლავთ. ალბათურ შეფასებებსა და განწყობის ეფექტებს შორის მიზეზობრივი მიმართების ცდისეული შესწავლა პერცეფტული აქტივობის და მიზანდასახული ქცევის სფეროში განვახორციელებთ. აღქმისეული აქტივობის შესწავლის შედეგად მიღებულ მონაცემებთან დაკავშირებით საყურადღებო შემდეგია:

ექსპერიმენტულ ვითარებაში თავდაპირველად როგორც რაოდენობრივ, ასევე ალბათურ შეფასებებში სტატისტიკურად მნიშვნელოვანი კოგნიტური შეცდომები გამოვლინდა (უვარგისი შეფასებების ნათელი შედეგი), შემდგომ კი რაოდენობრივ შეფასებათა თვალსაჩინო შემცირება (დადებითი შედეგი) ობიექტური ეტალონის შემოტანამ განაპირობა, რაც ალბათურ შეფასებებში არ დადასტურდა. მიზანშეწონილი ქცევის შესწავლის შედეგთან მიმართებაში ნიშანდობლივი შემდეგია: სავარაუდო კოგნიტურ შეცდომათა მაკორეგირებელი ინფორმაციის მინოდების შემთხვევაში პროსპექტულმა განწყობამ, სიტუაციურთან შედარებით, ალბათური მსჯელობის შეცდომები მნიშვნელოვნად შეამცირა, ხოლო უკუკავშირის ზემოქმედებამ მისი დადებითი ეფექტი გააძლიერა. საგულისხმოა, რომ მსჯელობაში (უმეტესად მცდარში) თვითდაჯერების ეფექტი სიტუაციური განწყობის ამოქმედების შემთხვევაშია მიღებული, რაც კოგნიტური ილუზიის ტოლფასად შეიძლება ჩავთვალოთ. დაბოლოს, იმასაც აღვნიშნავთ, რომ მინოდებული ინფორმაცია და უკუკავშირი, როგორც კოგნიტურ შეცდომათა შემცირების საშუალება, უფრო ეფექტური პროსპექტული და სიტუაციური განწყობის თავისებურებათა სათანადო გათვალისწინების შემთხვევაში იქნება.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- აბაშიძე, თ. სააზროვნო ამოცანის გადაჭრა, როგორც განწყობის დიფერენციაციის პროცესი. „თანამედროვე ფსიქოლოგიის აქტუალური პრობლემები“. თბილისი, 2001.
- ვახანია, ზ. რაოდენობის ინტუიციური წვდომა. თბილისი, მაცნე, 2005, 2, 58-73.
- კენჭაძე, ნ. განზოგადების პრობლემა ცნების თანამედროვე თეორიებში. თბილისი მაცნე, 2006, 73-78.
- ნადირაშვილი, შ. განზოგადების განვითარება სასკოლო ასაკის ბავშვებში. თბილისი, 1963.
- ნადირაშვილი, შ. აღქმის ფსიქოლოგიური ბუნება. თბილისი, 1976.
- რამიშვილი, დ. მეტყველების განსხვავებულ სახეთა ფსიქოლოგიური ბუნებისათვის. თბილისი, 1968.
- ჩარკვიანი, დ. შეფასებითი მსჯელობა და ასიმილაციის ეფექტები. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, 3, 162-167, 2014.
- ჩარკვიანი, დ. განწყობის დროის პარამეტრი და ალბათური მსჯელობა. საქართველის მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, 3, 162-167, 2015.
- Gilovich, D., Griffin, W., Khaneman, D. Heuristics and biases. N.Y.: Cambridge University Press, 2002.
- Lock, E., Shaw, K., Saari., Lathem, G. Goal setting and task performance. Psychological Bulletin, 1981, 90, 125-152
- Schwarz, N., Bless, H. Constructing reality and its alternatives: An inclusion/exclusion model of assimilation and contrast effects in social judgments. In L. Martin, A. Tesser (Eds.). The construction of social judgments (pp, 217-245). N.Y.: Guilford Press, 1992.
- Stapel, D., Winkielman, P. Assimilation and contrast as a function contest-target similarity and dimensional relevance. Personality and Social Psychology Bulletin, 24, 634-646, 1998.

PROBABILITY JUDGMENT AND EFFECTS OF THE SET

David Charkviani

Grigol Robakidze University

Summary

This article examines functional peculiarities of probability judgments from the perspective of set psychology. We studied the impact perceptual standards on quantitative and probability evaluations (the level of human perceptual activity). Yielded following results: the introduction objective standards values (number of countries population and correct examples of mortality reasons) had a bigger impact on qualitative evaluations, then on probabilistic estimations. In these forms estimations of the degree of confidence and the knowledge revealed to the objects under evaluation showed high level of correlation. Relationship between those factors to be higher in the case of quantitative evaluations. Moreover, we investigated the influence prospective (orientation on the result of future event) and situational (orientation on result current event) sets on functioning probability judgments (the level of human purposive activity). Obtained data showed: prospective set, compared with situational set, made significant impact on the correction of erroneous probabilistic judgments. At the same time, it revealed, in the process of prospective sets functioning, stimulating impact of feedback (mark of the fulfilled task) on probabilistic judgment. It indicates the importance of cognitive fixation by subject of instrumental dependence between primary and secondary expected results.

Key words: *probability judgment, prospective set, situational set, evaluative standard, cognitive error*